

16. Загальна концепція державно-правової реформи в Україні. (Проект) Схвалена на засіданні Вченої ради Інституту законодавства Верховної Ради України 19 червня 1997 р. – К. – 1997. – 12 с.
17. Державна комісія з проведення в Україні Адміністративної реформи. Концепція адміністративної реформи в Україні. – К.: 1998. – 63 с.
18. Концепція формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї: Указ Президента України «Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї» від 25 січня 2012 р. №31/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – 10 лютого. - №9. – С. 9. – Ст. 316.
19. Про Конституційну Асамблею, Положення про Конституційну Асамблею, Склад Конституційної Асамблеї: Указ Президента України «Про Конституційну Асамблею» від 17 травня 2012 р. №328/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – 1 червня. - №39. – Ст. 1449.
20. Закон України: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження принципу державної реєстрації юридичних осіб на підставі модельного статуту від 21 квітня 2011 року № 3262-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 43, стор. 1860.
21. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року, № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 18 – 22. - ст. 144.
22. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40 - 44. - Ст. 356.
23. Закон України: Про господарські товариства від 19 вересня 1991 року № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 49. - Ст. 682; 1995. - № 14. - Ст. 90; 2002. – № 32. - Ст. 222; 2007. - № 33. - Ст. 440.
24. Закон України: Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців від 15 травня 2003 року № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 31-32. - Ст. 263.
24. Закон України: Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 липня 1997 року № 452/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 38. - Ст. 249.
25. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Муніципальне право України. Навчальний посібник. – К.: Атака, 2003. – 672 с.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та
права НАВС, кандидат юридичних
наук

ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Право є унікальним і багатовимірним, складним і багатогранним, суспільно необхідним і багатозначним феноменом, в якому тісно переплітаються духовні, культурні й етичні засади, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина та цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеали, інституціонально-нормативні утворення і правові відносини [1, с.28; 2, с.13]. Упродовж багатовікової історії генези права науковий інтерес до нього не згасає, а навпаки постійно зростає. Це підтверджується винятковою увагою, яка виявляється до права на початку цього тисячоліття, коли останнє почало набувати нових, принципово відмінних властивостей, зумовлених швидким розвитком інтеграційних, глобалізаційних і реформаційних процесів. Такі масштабні зміни поставили низку нових завдань перед людством. Від їх успішного вирішення значною мірою залежить суспільний поступ усіх країн світу, в тому числі й України, яка конституційно проголошена демократичною, соціальною і правовою державою.

Нові цивілізаційні виклики породжують необхідність забезпечення належного рівня правопорядку, збереження і зміцнення фундаментальних правових цінностей, максимально повного використання різноманіття правової культури, всіх набутих людством досягнень у сфері юридичних гарантій та юридичних засобів, механізмів і конструкцій, потрібних для здійснення правової реформи [3, с.13]. У зв'язку з цим особливої важливості набуває питання дослідження праворозуміння як теоретичного підґрунтя осмислення природи правової реформи, що становить мету цієї статті. Для її досягнення пропонується вирішити такі завдання: по-перше, проаналізувати позиції вчених стосовно визначення поняття праворозуміння, його ознак, функцій; по-друге, охарактеризувати основні підходи до розуміння права в якості потенційних методологічних напрямів вивчення правової реформи; по-третє, з'ясувати окремі аспекти взаємозв'язку та взаємодії праворозуміння і правової реформи.

Проблема праворозуміння безпосередньо пов'язана з ціннісними орієнтирами суспільства, правами та свободами людини і громадянина, якістю законодавства, врешті-решт, із проведенням у країні правової реформи, яка, на жаль, виявилася в останнє десятиліття значною мірою дискредитованою [4, с.191]. З цього

приводу О.Д. Тихомиров і Н.В. Заяць слушно відмічають, що актуальність і необхідність осмислення права в контексті сучасних підходів до праворозуміння зумовлена, поряд з іншим, відсутністю загальноновизнаних концепцій вітчизняного праворозуміння та реформування правової системи України, цілісності, системності та послідовності у здійсненні правових реформ [5, с.164].

Праворозуміння є початковою, вихідною категорією юриспруденції. У межах розуміння сутності права знаходиться першоджерело проблемності юридичної науки. При цьому розуміння права завжди спиралося на загальне світорозуміння, уявлення про закономірності існування природи та суспільства. Проблема розуміння права без перебільшення відноситься до переліку «вічних». Починаючи з виникнення професійної юридичної діяльності й до теперішнього часу, не було й немає, мабуть, жодного юриста, який би не замислювався над питанням що таке право і не намагався відповісти на нього. Тим більше зросла увага до цього питання із зародженням теоретичних знань про право. Сотні й тисячі років мислителі різних народів – філософи, соціологи і правознавці – намагалися з'ясувати його. Проте проблема праворозуміння й нині залишається центральною для юриспруденції.

В юридичній літературі наводяться різні доктринальні дефініції поняття «праворозуміння», зокрема як:

- усвідомлення правової дійсності через призму правових теорій, доктрин, концепцій, тобто форма пізнання сутності та ролі права в регулюванні суспільних відносин [6, с.48];

- відображення в людській свідомості за посередництвом поняття «право» (чи будь-яким іншим однозначним з ним словом, або символом) того явища, яке оцінюється як корисне для задоволення потреб існування й розвитку певного суб'єкта, або ж безпосередньо цих потреб. Інакше кажучи, це роз'яснення (інтерпретація) того, які саме зі згаданих явищ відображаються поняттям, позначеним словом «право» [7, с.12];

- певна, насамперед, наукова категорія, яка відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, що містить пізнання права, його оцінку та ставлення до нього як до цілісного соціального явища [8, с.256];

- інтелектуальний процес осмислення права, певне його бачення, виражене в конкретних підходах (концепціях) про його сутність, призначення та функціонування [9, с.226].

Беручи до уваги зазначені вище позиції, а також судження, що ставлення людей до права, його осмислення й оцінка визначаються не тільки і навіть не стільки науковими міркуваннями, скільки ціннісними установками та уявленнями [2, с.13], є всі підстави стверджувати, що праворозуміння (розуміння права) – це процес і результат цілеспрямованого пізнання та сприйняття сутності та змісту права як особливого соціокультурного явища, його функціонування і призначення в житті людини, суспільства та держави.

Праворозумінню притаманні такі ознаки: 1) пізнавальний характер, тобто праворозуміння являє собою процес пізнання та результат усвідомлення сутності та змісту, функціонування і призначення права в житті людини, суспільства та держави на рівні буденних уявлень або наукових чи професійних знань; 2) загальноправовий характер, тобто змістом праворозуміння виступають знання про сутність і зміст права, його функціонування та призначення в житті людини, суспільства і держави; 3) теоретичний характер, тобто праворозуміння спрямоване не на отримання фактів, а на виявлення внутрішніх зв'язків, загальних і специфічних закономірностей розвитку правової дійсності; 4) має інтегративний (синтетичний) характер, тобто праворозуміння є одночасно процесом і результатом пізнання сутності права, характеристикою й оцінкою відношення до образу права в суспільній правосвідомості.

Як науково-теоретична конструкція (абстрактна модель) праворозуміння включає такі елементи:

- суб'єкт праворозуміння – певна людина (громадянин, юрист-практик, учений-правознавець), наукове співтовариство, суспільство загалом;

- об'єкт праворозуміння – право в планетарному масштабі, право конкретного суспільства, окремі складові права;

- зміст (результат) праворозуміння – загальні уявлення, знання (ідеї, концепції, теорії) про право, здобуті в ході пізнавальної діяльності суб'єкта.

Таким чином, праворозуміння може розглядатися як інтелектуальна діяльність людини (суб'єкта праворозуміння), спрямована на пізнання права (об'єкта праворозуміння), та як елемент пізнавально-правової діяльності, що призводить до розуміння сутності та змісту права, його функціонування і призначення в житті людини, суспільства і держави (результат праворозуміння) [3, с.136; 10, с.9; 11, с.81 – 82]. Водночас до функцій праворозуміння відносяться: 1) світоглядна – праворозуміння є сукупністю ідей, концепцій, поглядів, які дають уявлення про сутність і зміст права, його функціонування та призначення в житті людини, суспільства і держави; 2) аксіологічна – виявляється в систематизації правових цінностей, перевірці їх об'єктивної істинності в контексті існуючих способів пізнання; 3) евристична – полягає в тому,

що праворозуміння слугує основою розвитку науки про право, досягнення нового рівня пізнання правової дійсності, зокрема природи правової реформи; 4) організаторська – праворозуміння виступає підґрунтям для вироблення основ практичної юридичної діяльності, забезпечення правопорядку, проведення правової реформи; 5) прогностична – праворозуміння передбачає усвідомлення не лише фактичної правової дійсності, а й правових моделей майбутнього в контексті їх реформування.

Залежно від рівня культури, методологічної забезпеченості суб'єкта та вибору предмета вивчення праворозуміння може бути повним або неповним, правильним чи викривленим, позитивним або негативним, професійним чи непрофесійним, науковим або позанауковим. Окрім того, в юридичній літературі виокремлюються такі рівні праворозуміння: буденний (буденно-емпіричний), професійний (практичний), науковий (теоретичний) і філософський [4, с.197]. Багатоманітність підходів до праворозуміння, множина різних за своїм змістом і спрямованістю концепцій, доктрин, шкіл і вчень права як в історії правової думки, так і в сучасній юриспруденції має не лише світоглядні та методологічні причини, але й обумовлена в першу чергу плюралізмом тієї правової дійсності, що мала місце та існує в різних країнах. Право є явищем, яке нерозривно пов'язане з простором і часом, тобто з конкретним людським буттям. Воно функціонує в глибинах життя, рухається в часі та змінюється разом з ним під впливом значної кількості суспільних і природних факторів. Залежно від умов місця та часу в якості права виступає то одна, то інша матерія, то в одній, то в іншій її формі. І хоч у праві втілюються «вічні» цінності – ідеали справедливості, свободи та рівності, їхній зміст із плином часу також зазнає змін: з'являються нові аспекти, зв'язки, прояви, виміри, які потребують поглибленого осмислення [2, с.11; 4, с.188].

У певних просторово-темпоральних координатах більш рельєфними проявляються ті або інші властивості права. Динамічно розвивається також низка чинників, які впливають на праворозуміння – цивілізаційні, ідеологічні, релігійні, моральні, національні, міжнародні, економічні, політичні тощо. При цьому плюралізм підходів до права, розмаїтість моделей розуміння права (типів праворозуміння) цілком адекватні сучасному розвитку гуманітарних наук і не є ознакою кризи або особливостю юриспруденції. Наприклад, таке ж різноманіття точок зору має місце і в питаннях про поняття суспільства, політики, влади в політології, соціології, культурології тощо.

Підхід до розуміння права (тип праворозуміння) – це зумовлений світоглядною позицією суб'єкта пізнання певний образ (спосіб бачення, «кут зору») права, що відображає його сутність і зміст, функціонування та призначення в житті людини, суспільства і держави. Підхід до праворозуміння характеризується сукупністю найбільш загальних сутнісних властивостей права (теоретична складова) та ознак ціннісного ставлення до нього (практична складова) [3, с.74]. Багатоманітність точок зору на природу права зумовлює множинність критеріїв виокремлення підходів до праворозуміння [12, с.224]. Право взагалі неможливо розглядати без паралельного теоретичного усвідомлення шляхів його пізнання, адже суб'єкт праворозуміння завжди отримує таке право, залежно від того, якими методами він його відкрив і розробив. Інші методи – інше право, інша теорія пізнання – інша теорія права, скільки гносеологічних концепцій – стільки й концепцій права [13, с.43]. Найпоширенішою підставою для виокремлення підходів до розуміння права є юридико-світоглядний критерій, тобто вихідні концептуальні ідеї (наддержавно-природні, державні чи реально-життєві), які відображають справжні аспекти права як соціокультурного феномена.

На науковому (теоретичному) рівні сформувалися такі основні (класичні) підходи до розуміння права.

Природно-правовий (юснатуралістичний, ідеологічний) підхід до розуміння права – основний акцент робить на праві як духовному, надпозитивному феномені, ідеалах справедливості, моральності, індивідуальної свободи, рівності, невідчужуваних правах людини, суспільної злагоди та інших цінностях, без яких право просто немислиме. Вихідна форма буття права – суспільна свідомість, ідея, уявлення про право, важливою складовою якого є природні, невідчужувані права людини. Головною особливістю природно-правового мислення є критична оцінка позитивного права з позицій моралі, розмежування права та закону. У разі суперечності між природним і позитивним правом перевагу має природне право. Мораль – не просто бажана властивість, яку потрібно запровадити у право, а радше суттєвий елемент права, яким воно є насправді [14, с.14]. Головним джерелом права є сама природа, а не воля законодавця. Природні права належать людині від народження, вони закладені в самій її сутності й однакові для всіх. Основні ідеї природно-правового підходу до розуміння права не втрачають свого актуального звучання й на теперішній час. Властиве їм прагнення до справедливості та захисту прав людини і всього народу продовжує бути одним з головних напрямів правової реформи. Водночас категоричне протиставлення права та закону не сприяє зміцненню законності та правопорядку в суспільстві, провокує невиконання законів під приводом їх неправового змісту.

Позитивістський (нормативістський, юридико-позитивістський, етатистський) підхід до розуміння права – виник на ґрунті класичного позитивізму, тобто філософського напрямку, що проголошує єдиним

джерелом справжнього (позитивного) знання конкретні (емпіричні) науки, заперечуючи значення філософії як загального методу пізнання. Позитивістський напрям праворозуміння ґрунтується на тому, що необхідного зв'язку між правом і мораллю не існує, закон і право ототожнюються, владна примусовість ідентифікується в якості визначальної ознаки права. Вихідна форма буття права – норма права. Права людини розглядаються як такі, що даровані державою, тобто людина ставиться у пряму залежність від останньої. Предметом юридичної науки є «право у власному розумінні», позитивне право, незалежно від того, справедливе воно чи несправедливе. Позитивне право – це чинне в певному суспільстві право, що розглядається в аспекті його конкретно-визначених змісту та форми, тобто таким, яким воно безпосередньо виступає як регулятор суспільних відносин. Позитивістський підхід до пізнання права зосереджує увагу на нормативно-інституційних аспектах права, без яких такі його вимоги як формальна визначеність, точність, передбачуваність, упорядкованість, однозначність, стабільність є недосяжними. Проте некритичне ставлення до закону гальмує реалізацію правової реформи. З позицій цього підходу виправданою є будь-яка несправедливість, якщо вона встановлена законом.

Соціологічний підхід до розуміння права – базується на тому, що право існує в нерозривному зв'язку з суспільними відносинами, які й є об'єктом правового регулювання, а тому норми права слід аналізувати спільно з усіма соціальними умовами, що склалися і в яких діє певна правова система [15, с.12]. Вихідна форма буття права – суспільні відносини, відносини, що складаються у сфері правозастосування. Лише право в дії є «живим правом», право ж у тексті норм закону – «мертве». Право являється тим, що фактично здійснюється судами й іншими суб'єктами у сфері правозастосування. Право ж, яке міститься на папері (писане право), є лише ймовірним правом. Писане право не може передбачити всього, оскільки лише юридична практика здатна наповнити це право конкретним змістом, розкрити і доповнити його, зробити реальним. Право – це частина життя, що змінюється разом з навколишньою дійсністю, тому право може існувати поза буквою закону.

Прихильники соціологічного підходу до інтерпретації права переносять акцент з абстрактних ідеалів і нормативно-правових текстів у площину конкретного, динамічного функціонування права, його дії в реальному житті, насамперед у правовідносинах та юридичних рішеннях, без чого ідеали та юридичні тексти перетворюються на декларації й перестають бути правом. З позицій соціології права успішно вивчаються інститут сім'ї, нормотворча діяльність, причини злочинності та криміногенні чинники в поведінці. Як показав досвід реформи муніципальної системи Польщі, її успіх значною мірою було забезпечено завдяки зворотному зв'язку громадськості та публічної влади, в якому значна роль належала соціологічним методам дослідження ефективності запроваджуваних норм права [12, с.231 – 232]. Разом з тим слабкою стороною цього підходу є відсутність чітких меж між правом і правовою поведінкою. При цьому втрачаються критерії для розрізнення правомірної та протиправної поведінки. Перенесення всієї ваги правотворчості на осіб, які застосовують право, ставить під сумнів поділ державної влади, підвищує небезпеку адміністративного й судового свавілля.

Інтегративний (інтегральний) підхід до розуміння права – виник на основі полілогу всіх шкіл і течій у сучасному правознавстві як західних, так і східних. Цей підхід до праворозуміння полягає не в механічному поєднанні суперечливих позицій, а в синтезуванні теоретично значущих аспектів, опрацьованих конкуруючими науковими теоріями, виходом на новий рівень їх узагальнення та осмислення. Такими формами буття права, що становлять ядро праворозуміння, є правова ідея чи правосвідомість (природно-правовий підхід), норма права (позитивістський підхід), правовідносини (соціологічний підхід). У межах цього підходу стверджується, що сучасна юриспруденція потребує переосмислення своїх теоретичних підвалин у напрямі їх інтегральності, тобто адекватності цілісному характерові права, системній єдності форм його виявлення. Центальною ланкою такої концептуалізації праворозуміння пропонується визнати ідею, згідно з якою природа права полягає не в його наперед заданості в організації самої дійсності чи осмислюючого її людського розуму, а в постійному «самостворенні» права в процесі інтерактивності його суб'єктів [16, с.264]. Таким чином, інтегративне розуміння права є наслідком теоретичного пізнання та практичного освоєння соціально-правової дійсності, що базується на комплексному використанні досягнень різних підходів до осмислення права, які у своїй гармонійно синтезованій єдності відображають багатоаспектне бачення права: його сутності (природи), джерел, процесів формування і функціонування, цінності та призначення в житті окремої людини, суспільства і держави в цілому.

Поряд з розглянутими вище основними підходами до праворозуміння юридичній науці відомі й інші підходи до пізнання права, зокрема генетичний, системний, інструментальний, функціональний, психологічний, марксистський та ін. Розглянуті вище підходи до розуміння права є свідченням його складної природи. Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки, їх поява і розвиток зумовлені природним поступом суспільства й засвідчують соціальну цінність права в житті людей. Підтримуючи

зміст одних з цих підходів і відхиляючи інші, варто в кожному з них відшукати те раціональне зерно, яке допомагає краще осягнути сутність правової реформи. Саме тому проблема праворозуміння має не лише вагоме пізнавально-теоретичне, а й практичне значення, адже надзвичайно важливо суб'єкту реформування у практичній діяльності враховувати домінуваний у суспільстві тип праворозуміння. Усвідомлення того, що право може виражатися в різних формах буття, дозволить краще зрозуміти правову матерію, спрогнозувати її розвиток у майбутньому і уникнути помилок під час її реформування [3, с.63].

Правова реформа є актуальною категорією теорії держави та права [17, с.52]. В юридичній літературі представлені різні точки зору щодо визначення правової реформи. Так, на думку О.І. Ющика, правова реформа – це особливе управлінське рішення, що його приймає верховна державна влада (правляча еліта), яка змушена об'єктивно змінюваними умовами функціонування державного апарату відновлювати єдність цього апарату (державної влади) і оскільки є заінтересованою у свідомій зміні названого функціонування; рішення, реалізація якого в реорганізуючій діяльності державного апарату має результатом утвердження нового режиму законності, що виступає як ціль здійснюваних цією владою перетворень [18, с.70]. Згідно з міркуваннями П.М. Рабіновича реформа правової системи України (правова реформа) – це здійснювані Українською державою (або завдяки її впливу) якісні зміни соціальної спрямованості, сутності, змісту та структури законодавства й інших складових елементів цієї системи [19, с.18]. У свою чергу Б.В. Малишев під правовою реформою пропонує розуміти зміну встановлених у законах основних засад, принципів, завдань, цілей правового регулювання певних суспільних відносин, а також обумовлені цим зміни до інших положень законів і підзаконних нормативно-правових актів задля досягнення якісно нового режиму правопорядку в указаній сфері [20, с.260].

Особливу увагу з цього приводу привертає позиція В.В. Лемака, що правова реформа – це державна політика, спрямована на системні перетворення за допомогою юридичних засобів сутності держави, її основних функцій, правових основ стосунків із суспільством та окремими індивідами на основі принципів конституціоналізму та правової держави [17, с.6, 13, 31]. Грунтуючись на цій дефініції вчений виокремлює такі сутнісні ознаки правової реформи: 1) вона виступає державною правовою політикою; 2) правова реформа є реформаторською діяльністю і в цьому плані відрізняється від еволюції, з одного боку, і революції, з іншого; 3) вона заснована на законі («правовому законі»), тобто здійснюється виключно на основі чинного законодавства та в межах, визначених ним; 4) правова реформа здійснюється переважно за допомогою юридичних засобів; 5) вектор правової реформи полягає в становленні інститутів конституціоналізму та засад правової держави, утвердженні їх у суспільстві та державі; 6) правова реформа органічно пов'язана з правом і праворозумінням у суспільстві [17, с.13, 31].

У контексті зазначеної вище останньої ознаки правової реформи В.П. Плавич стверджує, що право є одним з найбільш важливих і дієвих важелів регулювання суспільних відносин. Однак слід урахувати, що право як елемент надбудови не є ізольованим соціальним явищем, а перебуває весь час у русі та є невід'ємною складовою суспільних процесів. Право тісно пов'язане зі станом суспільного розвитку та у зв'язку зі змінами, які відбуваються в суспільстві, потребує відповідного реформування. Досвід упровадження в Україні ринкових реформ переконливо свідчить про неможливість здійснення кардинального реформування економіки без істотних змін в інших сферах суспільного життя. У першу чергу це стосується змін у правовій сфері. Йдеться про створення такого правового механізму, який зміг би адекватно відображати ринкові перетворення в суспільних відносинах, а також забезпечувати їх демократичну спрямованість і законність, гарантувати права та свободи людини і громадянина, вільний і всебічний розвиток особистості. У той же час реформування права та формування національної правової системи для забезпечення ринкових перетворень матиме позитивні наслідки за умови, коли ці процеси спиратимуться на економічні відносини, що склались у суспільстві [21, с.49].

У цьому ж руслі, розвиваючи ідею взаємозв'язку праворозуміння та правової реформи, І.С. Тімуш обґрунтовує, що інтегральна концепція реформування галузей та інститутів публічного права України передбачає зорієнтованість на синхронізацію в досягненні таких цілей: 1) правового забезпечення реалізації лише тих державних інтересів, котрі є узгодженими з актуальними потребами суспільства та загальнолюдськими й демократичними цінностями; 2) створення належних умов для адміністративних, правозахисних, правоохоронних і громадських органів щодо їхнього сприяння здійсненню законних прав фізичних та юридичних осіб, а також передбачення адекватної відповідальності за порушення цих прав; 3) блокування можливостей реалізації незаконних суб'єктивних інтересів, діючи від імені держави чи суспільства. Необхідним моментом при цьому має бути «відкритість» юридичної догматики та правової теорії щодо досліджень динаміки суспільно-правової реальності та аксіологічних вимірів права. Водночас ключовою ознакою реформ у галузях приватного права демократичних країн (зокрема вітчизняного) дедалі відчутніше стає інтегративна зорієнтованість на гармонізацію суспільно значущих і персоналістичних його вимірів, об'єктивних і суб'єктивних аспектів детермінації смислової спрямованості права, а також

узгодження форм його позитивізації з конкретно-історичним змістом пріоритетних на поточний момент морально-правових цінностей та ідеалів [16, с.267].

Отже, на основі проаналізованого вище є всі підстави стверджувати:

Праворозуміння є засадничою, первинною категорією, яка змістово та логічно пов'язана з усіма іншими поняттями сучасної юриспруденції, зокрема правовою реформою. Праворозуміння інтерпретується як процес і результат цілеспрямованого пізнання та сприйняття сутності та змісту права як особливого соціокультурного явища, його функціонування і призначення в житті людини, суспільства та держави. При цьому праворозуміння характеризується пізнавальним, загальноправовим, теоретичним, інтегративним змістом і виконує світоглядну, аксіологічну, евристичну, організаторську, прогностичну функції.

Підхід до розуміння права (тип праворозуміння) – це зумовлений світоглядною позицією суб'єкта пізнання певний образ (спосіб бачення, «кут зору») права, що відображає його сутність і зміст, функціонування та призначення в житті людини, суспільства і держави. На науковому (теоретичному) рівні сформувалися такі основні (класичні) підходи до розуміння права: природно-правовий, позитивістський, соціологічний та інтегративний. Кожний з цих підходів є методологічним напрямом дослідження природи правової реформи, яка тісно пов'язана з домінуючим у суспільстві типом праворозуміння шляхом взаємокореляції.

Праворозуміння є ідейним фундаментом юридичної науки та практики. Засноване на науковому обґрунтуванні правових явищ, належній правовій культурі, відповідній правосвідомості людей, праворозуміння у громадянському суспільстві та правовій державі зорієнтоване на гуманістичне розуміння права як соціальної цінності й одного з найважливіших надбань цивілізації. Як складному соціальному явищу, праворозумінню, наділеному суб'єктивно-особистісним забарвленням і специфічними значеннєвими акцентами, властиве усвідомлення не лише фактичної правової дійсності, а й правових моделей майбутнього. Як наслідок, прогностична спрямованість праворозуміння є основою реформування правової системи в Україні.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія права : підруч. / [М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв та ін.] ; за заг. ред. М. І. Козюбри. – К. : Ваіте, 2015. – 392 с.
2. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10 – 21.
3. Лук'янова Г. Ю. Комплементаризм праворозуміння: актуальні наукознавчі аспекти : [монографія] / Г. Ю. Лук'янова ; [передм. та заг. ред. М. С. Кельмана]. – Львів : ПП Сорока Т. Б., 2014. – 212 с.
4. Козюбра М. І. Праворозуміння: плюралізм підходів до можливості їх поєднання / М. І. Козюбра // Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. статей ; гол. ред. А. Мелешевич. – К. : Дух і літера, 2013. – С. 187 – 211.
5. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін.]. – К. : Академія, 2013. – 348 с.
6. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П – С. – 2003. – 736 с. : іл.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Вид. 10-е, допов. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
8. Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підруч. / О. Г. Мурашин. – К. : Ун-т «Україна», 2014. – 561 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. / О. Ф. Скакун. – 4-те вид. допов. і перероб. – К. : Алерта, 2014. – 524 с.
10. Шелестов К. О. Домінуюче праворозуміння у функціонуванні правових систем : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / К. О. Шелестов. – О., 2010. – 22 с.
11. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння : [монографія] / [Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук та ін.] ; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Юридична думка, 2013. – 480 с.
12. Крестовська Н. М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підруч. / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.
13. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права / А. А. Козловський // Проблеми філософії права. – 2005. – Т. III. – № 1 – 2. – С. 32 – 44.
14. Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; пер. з англ. П. Тарашук. – К. : Основи, 2007. – 1256 с.
15. Алаїс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права : автореф. дис. канд. юрид. наук :

спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. І. Алаіс. – К., 2003. – 20 с.

16. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право : [монографія] / І. С. Тімуш. – К. : Атіка, 2009. – 284 с.

17. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. В. Лемак. – Х., 2003. – 40 с.

18. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : [монографія] / О. І. Ющик. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. – 192 с.

19. Рабінович П. Загальна концепція правової реформи в Україні: до характеристики вихідних засад / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 1. – С. 15 – 24.

20. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) : [монографія] / Б. В. Малишев. – К. : Дакор, 2012. – 364 с.

21. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння : навч. посіб. / В. П. Плавич. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 215 с.

**Курилін Іван Ростиславович, доцент
кафедри криміналістики та судової
медицини НАВС, кандидат юридичних
наук, доцент**

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВУ СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Криміналістична характеристика окремої категорії злочинів є елементом структури методики їх розслідування [3, с. 16].

Під криміналістичною характеристикою злочинів слід розуміти певним чином упорядковану сукупність даних (відомостей) про криміналістично значимі ознаки злочинів [3, с. 10].

Серед науковців існують різні погляди щодо проблеми формування структури криміналістичної характеристики.

Так, В.М. Салтевський вважає, що основними елементами криміналістичної характеристики є: 1) предмет безпосереднього посягання; 2) спосіб вчинення злочину (в його широкому розумінні); 3) типова обстановка — «слідова картина»; 4) особа злочинця; [2, с. 419]

Отже, серед основних елементів криміналістичної характеристики злочинів науковці виділяють предмет злочинного посягання, і визначають його, як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється слідчий на етапі досудового розслідування [1, с. 45]

Предметом злочинного посягання *порушення авторського права і суміжних прав* (ст. 176 КК України) є твори науки, літератури, мистецтва, комп'ютерні програми та бази даних, виконання, фонограми та програми мовлення, об'єкти суміжних прав.

До творів науки, літератури та мистецтва відносяться: а) літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; б) комп'ютерні програми, бази даних; в) музичні твори з текстом і без тексту; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; г) аудіовізуальні твори (кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми), твори образотворчого мистецтва; д) твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; е) фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії; є) твори ужиткового мистецтва, в тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо, якщо вони не охороняються законами України про правову охорону об'єктів промислової власності; ж) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, твори що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності; з) сценічні обробки творів і обробки фольклору, придатні для сценічного показу, похідні твори; и) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добром, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; і) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів.

Під суміжними правами законодавство України розуміє права виконавців, виробників фонограм, відеогам і програм організацій мовлення. Цим поняттям охоплюються чотири групи прав: а) права